

244

POLLACK MIHÁLY

halálának 100 éves évfordulójára

ZÁDOR ANNA,

a művészettörténeti tudományok kandidátusa, a Társulat Közp. Művészeti Szakosztályának tagja

A XIX. század első fele, amikor Pollack Mihály működött, történelmünk egyik legérdekesebb, újkori fejlődésünk szempontjából legtöbb kezdeményezést nyújtó korszaka. Ezekben az évtizedekben igyekszik az ország a kettős elnyomás — a feudalizmus és a Habsburg gyarmatosítás — bilincseit lerázni, ekkor mutatkoznak a fejlődés minden terén azok a törekvések, amelyek révén Magyarország az öt megillető helyet igyekszik elfoglalni a népek politikai-, gazdasági- és kulturális fejlődésében. Nemcsak irodalmunknak és zenetörténetünknek, hanem építészettörténetünknek egyik ragyogó fejezete játszódik le ekkor.

Sokféle területen mutatkoznak meg azok az erők, amelyek végül is 1848 polgári forradalmához vezetnek, lezárva a fejlődésnek azt a szakaszát, amely a francia forradalom hullámainak késői következményeként a polgárosodást, a nemzetté válást és a vele együttjáró hatalmas kulturális fejlődést elindította. A fejlődés nemcsak a már régebben is virágzó kulturális területeken mutatkozik — az irodalomban és a zenében —, hanem az építészeti területén is kimagasló. Nemcsak mennyiségi növekedésről, hanem jelentős minőségi változásról beszélhetünk, nemcsak az építészeti tevékenység folyamatossága, hanem tervszerűsége is szembe-tűnő, nemcsak az itt dolgozó, állandóan letelepült és asszimilált, idegen származású mesterek száma növekszik, hanem egyre foghatóbban bontakozik ki a minden más ország építészetétől eltérő hazai építészeti jellege, mégpedig olyan gazdag sokféleségben, amire a továbbiak folyamán is ritkán van példa.

Már a XVIII. század utolsó éveiben — minden erőszakos és elnyomó intézkedés ellenére — a Habsburguralomnak is számolni kellett azzal a változással, amely Magyarországnak a birodalomban elfoglalt helye és jelentősége tekintetében elkerülhetetlennek látszott. Annál is inkább, mert Ausztriát belső viszonyainak ellentétei és a fenyegető francia veszély egyre válságosabb helyzetbe sodorta.

Ez a válság jut kifejezésre abban is, hogy az abszolút monarchia fényes fővárosává fejlődött Bécs uralkodó helyzete művészet, és így építészeti terén is hanyatlak. Az építészek — munkaalkalmakat keresve — kénytelenek elvándorolni. Mivel pedig a háborús veszély miatt az udvar és a kormánykörök nem érezték magukat biztonságban, az a gondolat is felmerült, hogy nem kellene-e a székhelyet Bécs helyett Pestre, illetve Budára áttenni. Ez a félelemből fakadó érdek-

Az egykori Almásy-Zichy-palota

lődés az akkor még szerény, vidéki város jellegű Pest és a fejlődésében megtorpant, régies Buda iránt látványosan támogatta azokat a törekvéseket, amelyek — természetesen Béctől eltérő eszmei tartalommal — hazánkban mind gazdasági, mind társadalmi téren jelentkeztek, hogy rendkívüli elmaradásunk megszüntetése, nemzeti függetlenségünk kivívása meginduljon. Ezért kerülhetett újra és újra napirendre Pest rendezésének és szabályozásának kérdése, ami végül az 1808-ban megalakult Szépművészeti Bizottsághoz vezetett, ezért jönnek gyors egymásutánban a bécsi polgári építészeti fiatalabb mesterei Pestre, ahol tevékenységük számára — a haladó Béccsel ellentétben — megfelelő munkaalkalmakat remélhettek. Ha egészében tekintjük a magyarországi építészeti tevékenységet az 1800 utáni években, szembe-tűnő, hogy az udvari építészek szinte egyeduralomnak nevezhető szerepeltetése megszűnik, a feudális építkezésekhez meghívott külföldi építészek száma és jelentősége csökken.

Nem mondható, hogy az udvari hivatalos építészek háttérbeszorításával automatikusan együtt járt volna a helyi, céhbéli mesterek jelentőségének növekedése. Az 1780–90-es évek pesti céhmestereinek sem tanultsága, sem tehetsége nem volt elegendő ahhoz, hogy a fejlődés új követelményeit teljesíteni tudják: valami sajátos terméketlenség, rossz értelemben vett provincializmus jelentkezik működésükben. Kétségtelen, hogy felfrissülésre, új képességekre, nagyobb fejlődési lehetőségekre volt szükség ahhoz, hogy az építészeti a társadalom számban és műfajokban szaporodó követelményeit teljesíteni tudja. Az első ilyen polgári

Az egykori Festetich-kastély kerti homlokzata Dégen

céhbeli építész, aki e körülmények közt hazánkba érkezik, Hild János volt. A francia származású *Canevale* kivitelező építészeként jön Vácra, hogy a székesegyház és a diadalív munkálatait vezesse, majd utána a sok ellenszennvel fogadott pesti Újépületet építse. Az öt követő többi mester is mind céhneveltetésben részesült, gyakorlati-polgári építkezéseken nőtt fel.

Ilyen bécsi tanultságú, gyakorlati-céhbeli képzésen átesett építészként érkezik Pestre 1798 folyamán Pollack Mihály. Építőmesteri családból származik, atyja Bécsben, féltestvére Milánóban működik, a szakma gyakorlati ismereteinek levegőjében nőtt fel. Alapos szakmai felkészültsége meghaladta a céhen belül elsajátíthatót: tanulóévei alatt a bécsi akadémián tanul építészetet, majd ezt követő vándorútját Milánóba irányítja. Ennek igen nagy a jelentősége, mert az egyre erősödő klasszicizmus áramlatainak egyik fontos központjába került. Családi körülményei folytán Milánó még azzal az előnnyel is rendelkezett, hogy bátyja, Leopoldo Pollack személyében a lombardiai építészeti vezető alakja mellé kerülhetett, aki ekkor több nagy és jelentős állami és magánépítkezést folytatott, hatalmas építészeti apparátust vezetett.

E milánói tanulóévek — valószínűleg 1795—98 között — alapozták meg a jelentős önálló munkára nemcsak alkalmas, de azt igénylő képességet, amellyel Pollack Mihály Pestre érkezésétől kezdve rendelkezett. Természetesen az idejétmúlt, tehetetlen céh új mesterek felvételének útjába ezer akadályt gördít. Pollack Mihályt is majd négy évig foglalkoztatja ez a harc. Hosszú és bonyolult tárgyalások után végül is eléri célját, s mindez elsősorban arra volt jó, hogy a maga fejlettebb képességeit a kicsinyes és féltékeny helyi mesterekkel szemben megmutassa.

Első munkája a Deák téri evangélikus templom építése volt, amelyet első pesti foglalkoztatójától, *Krausz* Jánostól vesz át annak váratlan halála után. A meglevő terv átdolgozása és a mű kivitelezése rendkívüli fejlettségről tesz bizonyosságot: nyugalom és egyszerűség, ünnepélyesség és közvetlenség jellemzi, a prédikációs templom igényeinek magas szinten történő kielégítése, amellyel ez a világosan felépített, egységes térhatású alkotás szinte típustadó megoldássá válhatott. Ezt az első munkát több kisebb-nagyobb megbízás követi, amelyek arra vallanak, hogy Pollack gyorsan megszerezte a bizalmat mind a városi tanács, mind az építetők részéről. A várost érintő legkülönbözőbb kérdésekben szakértőként, tanácsadóként, vagy kivitelezőként szerepel. Közben valószínűleg önálló építési munkákat is vezet és vállal, de ezekről hiteles adataink nincsenek. Az a körülmény, hogy a fűvészkerti egykori Festetich-villát, továbbá a budai egykori

Sándor-palotát, a későbbi Miniszterelnökséget, a kutatás velehozza kapcsolatba, arra vall, hogy az 1800 utáni évek legkiemelkedőbb, legmagasabb művészi szinten álló alkotásait Pollack nevéhez próbálják kapcsolni.

Pollack Mihály jelentőségének kétségtelen bizonyítéka az a szerep, amelyet a pécsi székesegyház szük-ségessé vált átépítésénél játszott. A századok során átépített, toldaléképületekkel terhelt hatalmas székesegyház főfalai repedeztek, kifelé hajoltak. Elsősorban e súlyos műszaki helyzet indokolta tehát az átépítést, ami Pollack tervei szerint 1807-ben helyi mesterek vezetésével megindult és igen sokáig, a harmincas évek derekáig folyt. Az a sajátos megoldás, amelyet Pollack választott, különös kettősségével sok ellenvetést váltott ki. A felháborodás főleg abból fakadt, hogy a régi épületet körülvevő falköpeny a klasszicizmus és a középkoriasság kiegyenlíthetetlen kettősségét mutatja. Ha érthető is, hogy miért idegenkedtek a kortársak ettől a megoldástól, az tagadhatatlan, hogy a székesegyház jellegéhez illő monumentalitás, a jó távlati hatás, valamint a régi és új együttesének inkább ösztönös, mint tudatosan megvalósított ötvözete, nagy feladatokra felkészült építésre vall. Ekkor még ismeretlen volt a műemlékvédelem mai, a történelmi hűséget szem előtt tartó elve, ismeretlen volt a régi érintetlen-hagyásának az a követelménye, amely a jelen behatolását kizárja. Ezért helytelen volt Pollack művét abból a szempontból bírálni, hogy mit vétett a középkori épületmag ellen, amiért több mint 70 év hazai irodalma ócsárolta Pollack munkáját.

Ugyanezekben az években jóformán minden építkezéssel kapcsolatban szerepel Pest-Budán, ha nem is mint tervező vagy kivitelező, hanem inkább mint szakértő vagy tanácsadó. Ilyen előzmények után nem meglepő, ha az országban folyó egyik legnagyobb és a változó viszonyokra annyira jellegzetes építkezésnél, a székesfehérvári megyeházánál is fontos szerepet játszik. Ez a megye különös eréllyel és önállósággal igyekszik kivitelezni a politikai hatalmát jelentő épületet, helyi mesterrel indítja meg a munkát és amikor a bécsi építészeti főigazgatóság ezt a tervet elveti és hivatalból újat küld, nem fogadja el, hanem Pollackhoz fordul új tervért, amelynek alapján az építkezést befejezni óhajtják. Az 1807-ben készült új Pollack-terv szerint — amelynek figyelemmel kellett lenni a megkezdett építkezés már elkészült részeire — folyik tovább a munka, amelyet magyar nyelvű építésnaplók és jegyzőkönyvek kísérnek. Már ennél az egyszerű és több tekintetben megoldatlan tervnél is meglepő az ünnepélyes nyugalomnak, a világos tömeghatásnak, a jóleső ritmusú tagolásnak az épület eszmei rendeltetését kísérő jellege.

1808-ban több évi előkészület után megalakul a Szépészeti Bizottság, amelynek feladata Pest városrendezésének és fejlesztésének kivitele, a folyó építkezések ellenőrzése és meghatározott elvek szerinti egységesítése. Ezzel nagyarányú építő tevékenység indul meg, amelyben mesterünk is élénk szerepet visz, nemcsak mint tervező mester, hanem mint e bizottság egyik fontos irányítója. Különösen az első két évtized — tevékenységének fő ideje — jelent Pest városképi kialakulása szempontjából fontos szakaszt. A szűk utcájú, szabálytalan beépítésű régi Pesthez ekkor csatlakoznak az új, egységes terv szerint létesített szélesebb, egymást derékszögben metsző utcahálózattal rendelkező városrészek. A legfontosabb ezek közt az észak felé húzódó Újváros — a későbbi Lipótváros — a mai Vörösmarty tér és Szabadság tér között. De nemcsak észak felé terjed a város: ekkor indul meg a mai

Teréz—József—Ferencvárosok építkezése, kerttel vagy tágas udvarral rendelkező házak, nyaralók, raktárak, általában lazább beépítés formájában.

A gyorsuló ütemű építkezés, a felmerülő feladatok gazdagsága, a városrendezés és irányítás kérdései nemcsak a Szépművészeti Bizottságtól, hanem az egyes építészektől, így Pollack Mihálytól is felelősségteljes, sokirányban elágazó munkát követeltek. 1820-ig különösen kiemelkedik Pollack Mihály szerepe; nemcsak Pesten, hanem az országban mindenféle igénybevezés képességét. Kis családi házak és bérházak, kastélyok és kúriák, emeletráépítések és díszes paloták, raktárépületek és középületek mind munkássága körébe tartoznak.

Az első évtizedek egyik fontos feladata az új városi bérház típusának mind alaprajzi, mind felépítésbeli kialakítása. Az 1809-ben tervezett Szalay-ház vagy az 1812-ben tervezett Flexer-ház még nem mutat bátor új próbálkozásokat: a homlokzat egyetlen hangsúlya a kapu-motívum gazdagabb kiképzése, az első emelet most is piano nobileként, főemeletként hat és ezzel éreztetni a feudális barokk palotával még fennálló kapcsolatát. De már az 1815-ben tervezett Kovács Moyzes háza, a későbbi Vadászskúrt szálló a Türr István utcában (ostrom alatt elpusztult) vagy a vele egyidős Horváth-ház a Kossuth Lajos utcában mind alaprajzban, mind felépítésben az új bérház típus érdekes változatait mutatják. A földszinten tűzlehelységeket, az első emeleten díszes beosztású nagy lakást vagy lakásokat találunk, a hátsó szárnyakban kis bérlakásokat. Az alaprajzi képzés is nagy fejlődést mutat: kapu, bejárati csarnok, lépcsőház és udvar olyan változatos és egymással szervesen kapcsolódó térformák, amelyek a reprezentáció új, tisztára építészeti eszközökkel elért változatának kifejezői. A boltozások különféle formái, az oszlopok vagy pillérek szerepeltetése, az egymást követő térszakaszok kapcsolatának változó tengelyirányai, az egyes tereket gazdagító és bővítő mellékterek, fali fülkék olyan változatosan kerülnek itt és ezentúl alkalmazásra, a térkapcsolás olyan fejlett kompozíciókban jelentkezik, aminő polgári-városi építészetben korábban nálunk nem fordult elő. Az egyes részek tiszta elkülönülése egymástól, a világos áttekinthetőség és a méretek fegyelmezett volta az új, a feudális barokk kortól mindjobban elváló klasszicizmus, a kialakuló polgári társadalom építkezését jellemzik. Ugyanezek az elvek jelentkeznek a homlokzatok tagolásában is: egyenletes vagy finoman mérlegelt változatokkal élenkített ablakritmus, az emeletek világos elválasztása, az emeletmagasságok jóleső arányai, a földszint talpazatként, a záróemelet és a főpárkány befejezőként felfogott kezelése értelmese, jólesően átgondolt mértékletességével a polgári józanságot kifejező, ugyanakkor a tagolások és arányok finom ritmusával, a részletformák gondos képzésével, az elemek és részek egymáshoz való viszonyításával ünnepélyes, emelkedett, meggyeszert monumentális hatást képes elérni.

A most említett bérházfejlődésnek egyik legszebb és legérettebb példája a családja számára épített, eredetileg kétemeletes bérház a mai József Attila utca sarkán. Az 1822-ben tervezett ház főbejárata tágas, négyzet alakú előcsarnokba vezet, amelynek cselegyék és dongák bonyolult együtteséből alkotott boltozata négy dór oszlopon nyugszik. Ezután téglányalakú, tágas és világos szakasz következik, amely a bejárati tengelyben az udvarra, az erre merőleges tengelyben a félkör alakú lépcsőházra nyílik. Ugyanilyen mesteri egyszerűség és biztonság mutatkozik a homlokzat képzésében is: az alig kiemelt két szélső rizalitot a főhom-

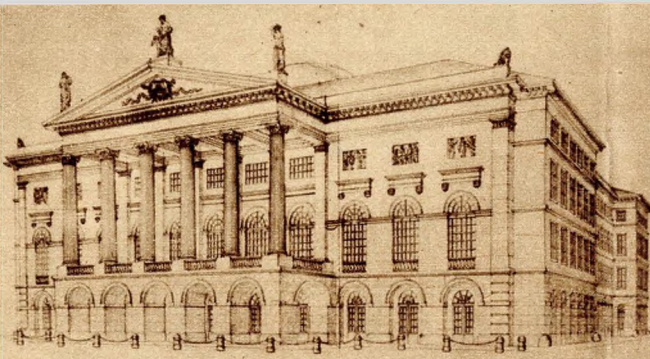
A régi szekszárdi megyeháza főhomlokzata

lokzat szélein lapos óriáspillérek szegélyezik, míg a köztük elhelyezett gazdagabb keretű egy-egy ablak jóleső plaszticitást biztosít ennek a tartózkodó kiemeléssel résznek. A középső tengelyben elhelyezett főbejáratot ugyancsak kevésbé kiemelkedő pillérek szegélyezik, felette hármas ablak biztosítja a középhangsúlyt. A második emelet ablakait kis dórpillérek kísérik, rajtuk vonul végig a gazdag tagolású zárópárkány, amely minden egyéb dísz vagy hangsúlyos elemet feleslegessé tesz. A Nádor utcai homlokzat azonos elemek felhasználásával tagolódik, ritmikusan felcserélve ezeket. A motívumoknak ez a ritmikus cserével történő alkalmazása a két homlokzat közt szerves kapcsolatot létesít, ugyanakkor a változatosság jóleső érzését kelti.

Más feladatot jelentenek a városba települő nemesség számára épített paloták. Nem igényelhetnek immár szabadonálló nagy területet, nem kívánnak uralkodni az utcaképben, de ugyanakkor nem adják fel a reprezentációnak, a sorháztól való megkülönböztetésnek azt az igényét, mellyel a nemesség ekkor is élni kívánt. Egyszerűt kellett tehát a palota és a sorház, a reprezentáló és az utcai együttest mégsem zavaró épületet, hogy a kívánt új típus létrejöhessen. Akár az 1817-ben épített egykori Almásy-palotát (a mai Szép utca és Reáltanoda utca sarkán), akár az egykori Festetich-palotát (a mai Tervhivatal épületét) tekintjük, az új palotatípus megoldása fejlett művészi eszközökkel sikerült. Erősebb középhangsúly és gazdagabb szobrászi dísz az elsón, finom tagolással élenkített, síkbantartott homlokzat a másodikikon bizonyítja, hogy a barokk palotatípustól való teljes elszakadás megtörtént, amannak drámai feszültséggel teli ellentétei, túlsúlyoltsága helyett nyugalma és kiegyensúlyozottságot mutatnak az épületek, egyszerű és nyugodt tagolóelemeikkel, szerény és finom díszekkel, jóleső ritmust nyújtó változatosságukkal.

Ezeknek a díszes helyiségeknek, szépen tagolt, esetleg szobrokkal díszített bejárati csarnokoknak az építészet eszközeivel elért, szinte magától értetődő emelkedett hangulata lényegesen közelebb áll az új polgári társadalom új igényeihez, mint a barokk paloták főúri pompát, döbbenetes gazdagságot, áttekinthetetlen és nyugtalan díszítést nyújtó világához.

Pollack java városi építkezése polgári megbízók igényeit elégíti ki, de kétségtelen, hogy kastélyokat és kisebb kúriákat is épített. Az is biztos, hogy ezek közt kiemelkedő alkotásai találhatók, kastélyépítő hírnevét a szakirodalom széles körben elterjesztette: és mégis, szigorú kritikai rostálás után alig néhány épületet tudunk e téren művei közé sorolni.

B N VII Perspektivische Ansicht
des Theater-Redout-Gebäudes gegen die Donau

A Vigadó távlati képe

Első kastélyépülete az 1815-ben Vajtára tervezett földszintes kastély a Zichy-család számára, amely azonban ismeretlen okokból nem került kivitelre és csak 1923-ban épült fel Öszönyben. Az eredeti tervek ismeretében megállapítható, hogy az U-alakú, földszintes kastély oszlopsoros udvari főhomlokzata, belülről kör alaprajzú, a kert felé erőteljesen kiemelkedő, kupolával is hangsúlyozott középső díszterme a barokk hagyományok és a klasszicizmus felfogásának kettős-ségét érezteti, az átmenetek sajátos bájával és észrevehető félmegoldásaival.

Barokkori alapok részleges felhasználásával épült 1815 és 1819 között a dégi Festetich-kastély is, a hazai kastélyépítészet egyik kimagasló alkotása. Impozáns méretei, díszesebb és egyszerűbb épületrészek jóleső váltakozása, finom részletei, a környezettel való szerves és magasrendű építőművészettel megoldott kapcsolatának szépsége igen megkapó. Az erőteljesen hangsúlyozott, pavilionszerű oldalrizalitok, a fülkékkel bővített ovális terem gazdag térhatása jól példázza, hogyan tudott múltból átvett elemeket a maga kora felfogásának és ízlésének megfelelően felhasználni.

1819 és 1827 között dolgozik egyik legnagyobb vidéki megbízásán, az alcúti díszes kastélyon, amely pártfogója, József nádor számára készült. Az emeletes zárt épülettömb kecses és mégis ünnepélyes oszlopsarnokával, ablaksorának finom ritmusával, belsejének jól mérlegelt, egyszerűségében is hatásos kiképzésével és a hozzá csatlakozó angolkerttel csakhamar híressé vált és a második világháborúban elszenvedett sérülése és pusztulása súlyos veszteségeink közé tartozik. Nem tisztázott még Pollack tervező munkája sem a huszas években épült főtí volt Károlyi-kastély, sem az 1840 körül épült gyömrői egykori Teleki-kastély esetében: mindkettőt a mester nevével szoktuk kapcsolatba hozni, de hiteles adatok nem állnak megnyugtató mennyiségben rendelkezésünkre. Ugyancsak tisztázandó még e kevés, de nagyszabású és nagyhatású kastélynak hatása a hazai, főleg alföldi és dunántúli kastély- és kúriaépítészetre.

Pollack e magánmegbízásait mintegy előkészületnek tekintette a közösség számára építendő művei számára. Ezek között jóformán minden, az új igényeknek megfelelő épülettípus előfordul, munkásságának ez a műfaji gazdagsága — elsősorban a világi építészetben — alkotói egyéniségének egyik legjellegzetesebb vonása. Megyeházák és városházák, vigadó és színház, kórház és árvaház, főleg azonban a Nemzeti Múzeum hatalmas palotája jelzik ennek az útnak a főállomásait.

Már az előzőekben említettük Székesfehérvárral

kapcsolatban korai megyeháza építkezését. A nagyarányú megbízások példája volt a pécsi székesegyházé is. A hivatalos körökkel való tárgyalásnak, a nagyarányú munkaszervezésnek igazi iskoláját azonban a pesti Német Színház építése jelentette. 1808 és 1812 között vezeti e munkát, amely Aman János bécsi udvari építész terve szerint készült, de Pollacknak kellett a kivitelezés gyakorlati feladataival megküzdnie. A színház élénk vitát váltott ki. Ez is egyik megnyilvánulása volt a hivatalos bécsi irányítással szemben fellépő ellenállásnak s azt is megmutatta, hogy kialakult egy sajátos hazai korizlés, amely a tőle idegent bátran elutasítja.

A Német Színház balsikere és a bécsi építész gáncsoskodása okozta, hogy e színházépülethez a Duna felőli oldalon csatlakozó Vigadó felépítése oly sokáig késett. Végre 1829-ben megbízást kap tervezésre és kivitelezésre egyaránt és néhány év alatt el is készült a hatalmas és levegős emeleti oszlopsarnokával, általában derűs és könnyed arányaival oly jóleső közeli és távlati hatást kiváltó épület. Belsejében a társasági élet igényeivel mindinkább jelentkező polgárság számára nagy és kis tánctermet és egy hozzácsatlakozó intímebb hangulatú cukrászdát helyezett el az építész, fokozottan ügyelve arra, hogy választékos belsőépítészeti kialakítással, szép és kényelmes berendezéssel ne maradjon az előző század hasonló udvari létesítményei mögött. A sajnálatosan rövid életű Vigadó-épület — a fennmaradt tervek tanúsága szerint — egyike lehetett a kor legválasztékosabb ízlésével, leggazdagabb formai és anyagbeli változatosságával kialakított épületeinek.

Az 1827 és 1836 között épített szekszárdi vármegyeháza egy meglehetősen elhanyagolt város megyei központtá válásának, a reformmozgalmakban való tevékeny részvételének volt kifejezője. A téglányalakú hatalmas épülettömb a talaj szintjének megfelelően egy vagy több emeletes. Főhomlokzatának 6 oszlopos portikusza, külön-külön talapzatról emelkedő dór oszlopaival, az egész épületen végigvonuló szigorú dór rendszer egyszerűségével és nemességével fejezi ki azt az új és magas igényt, amelyet e megyeháza belseje is megmutat. Jó térhatású bejárati csarnok, szélesen és kényelmesen emelkedő hatalmas lépcsőzet, kényelmes pihenők a fél és egész emeleten, oszlopsoros díszterem és tompított sarkaival bensőséges hangulatú zárt belső udvar egyaránt kísérői a jóleső vidékiességnak. Itt is, miként a harmincas évek első felében kivitelezett jászberényi városházánál, a helyi ízlés egyesül a tervezővel termékeny kölcsönhatásban, helyi mesterek és dolgozók kivitelezik, itt-ott módosítják a pesti tervek és ezzel Pollack nagyvonalú művészete további termékenyítő példát nyújt egy-egy országrész új építkezéseinek.

Ugyancsak a harmincas évek első felének alkotása a Ludoviceumnak nevezett mai Kossuth Akadémia, amelyért — mint a hazai tisztképzés színhelyéért — annyit küzdött a magyar társadalom minden haladó képviselője. Mind felépítésében, mind alaprajzi elrendezésében — a célnak megfelelő módosításokkal — egyszerűbb és kevesebb fejlett példáját adja annak az épülettípusnak, amelynek legfejlettebb megvalósítását a Nemzeti Múzeum épülete nyújtja.

1830 után Pollack mindjobban lemond a magánépítkezésekről, nagy közületi megbízásainak szenteli erejét és idejét, sőt a múzeum építésének megindulásával ezektől is visszavonul.

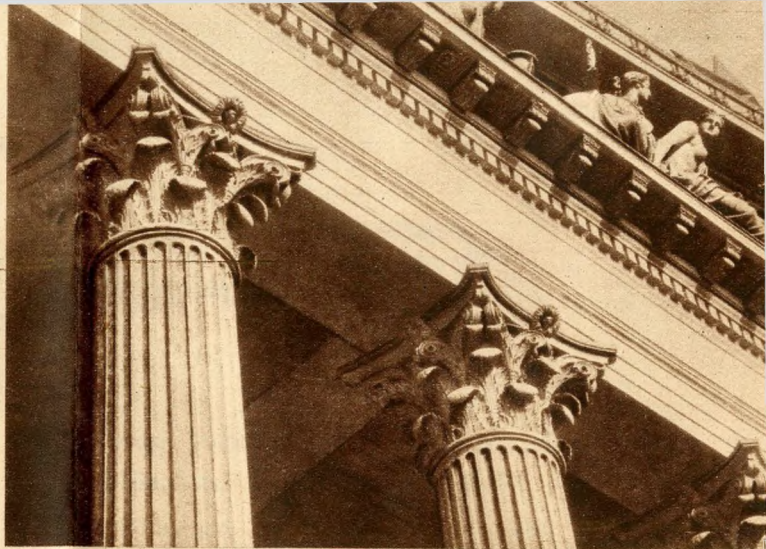
1837 és 1844 között épült fel a Nemzeti Múzeum épülete, nemcsak Pollack Mihály, de a korszak hazai építészetének legkiválóbb alkotása. A múzeum építésének gondolata a század első éveitől állandóan fog-

lalkoztatta a magyar nép felszabadításáért, kulturális emelkedéséért küzdő hazafiakat, megvalósulására csak a harmincas években, a reformmozgalmak első szerény sikerei után kerülhetett sor. Ezzel hazánk egy sorba került a sokkal fejlettebb polgárosulású nyugati nemzetekkel, amelyek Európa-szerte a huszas években kezdik az önálló rendeltetésű, nyilvános múzeumok építését.

Pollack Mihály rendkívüli gondnal tervezi és irányítja ezt a művét, amelynek jelentőségével tisztában van. Terveit megkülönbözteti a külföldi akadémiáknak is és a hivatalos vagy külföldi bírálókkal szemben gerincesen védi meg a maga elgondolását. E nagy gondosság és alaposág eredményeként olyan épületet alkotott, amely kiegyensúlyozott harmóniájával, minden oldalról világosan kibontakozó tömegének könnyen áttekinthető tagolásával, jóleső és mégis ünnepélyes ritmusával, főhomlokzatának monumentális és lendületes oszlopcsarnokával adaequat kifejezője annak az eszmeáramlatnak, amely ez épület kivitelezéséhez és megvalósításához erőt adott. A külső megjelenés emelkedett hangulatát a rendkívül szerencsés alaprajzi megoldás hatásosan támasztja alá. A reprezentatív belső terek az épület középső főtengelyében helyezkednek el, ekként két egyforma félre osztva az épülettömböt: e középtengelytől délre és északra azonos méretű és beosztású épületszárnyak öveznek egy-egy zárt belső udvart, illyképpen biztosítva megfelelő jó világítást a kiállítási és a munkahelyiségeknek.

A belépő a díszes külső oszlopcsarnok után téglányalakú boltozott nagy előcsarnokba, majd lapos kazettás kupolával fedett kerek előcsarnokba lép. Ez az eredetileg kőtár felállítására szánt centrális tér lezáró falak nélkül is befejezett egészként hat és átmenetet alkot a téglányalakú előcsarnok és az erre merőleges lépcsőház tere között. A lépcsőház ünnepélyes tágasságú tere — belső kiképzése és freskódíszé jóval Pollack halála után és az ő terveitől eltérően készült — elvezet a díszterem előterét alkotó, kupolával és középső fénynyílással ellátott pantheonszerű emeleti előcsarnokhoz, amelynek átló tengelyeiben két-két korinthuszi pillérrel gazdagított fülke nyílik. E térhatásában kifejezetten felemelő centrális terem után lépünk a főhomlokzat oszlopcsarnoka mögött elhelyezett, téglányalakú díszterembe, amelynek lapos pillértagolása, pódiumszerű emelvényen álló négy-négy karcú oszlopa megint olyan hármass osztatást nyújt, mint aminő a belépőt a földszinti előcsarnokban fogadta. Kevés, de változatos térforma, az alkalmazott részletek sokféle kapcsolata, az egész műnek és ezen belül minden részletnek világos áttekinthetősége a jellegzetes. Műve nem épülhetett nemes anyagból, nem mutathatott fel gazdag szobordíszet, de a legkisebb részletek is gondos és az egészszel összefüggő formálása olyan művészi teljességet, olyan nagyszabású és ünnepélyes alkotást hozott létre, amely a Nemzeti Múzeum épületét világviszonylatban a kor legjava alkotásai közé iktatja.

A Nemzeti Múzeum palotája nemcsak Pollack Mihály életének főműve, hanem a hazai klasszicizmus legkimagaslóbb alkotása. Itt sikerült a legteljesebben az új követelményeknek megfelelő, új épülettípusban az önmaga jelentőségének tudatára ébredt nemzet törekvéseit reprezentatív alkotásban kifejezni. Nemes művészeti eszközökkel, magasrendű építészeti tudással valósít meg olyan feladatot, amely a XIX. század első fele törekvéseire jellemző. De elkészültekor — a negyvenes évek derekán — fejlődésünknek már új szakasza kezd kibontakozni, amely a képzőművészet terén is sajátosan nemzetit, a magyar múltat kifejező jelleget

Részlet a Nemzeti Múzeum oszlopcsarnokából

követel, hiszen ilyen igényekre valló hangok már a harmincas évek során itt-ott feltűnnek. A negyvenes éveknek általában középszerű vagy annál is gyöngébb történelmi- és életképfestészete e magas eszmei követelménynek nem tud megfelelő művészi színvonalon megfelelni, érthető, ha a bírálók egy része a kor legkiválóbb alkotása, a Nemzeti Múzeum felé fordul és azt vizsgálja, mennyiben felel meg az új követelményeknek? Ebből fakad az a nem nagyszámú bíráló megjegyzés, amely ezt a nagyszerű alkotást 1845 és 1848 között éri. Kétségtelen, hogy miként festészetünk és szobrászatunk, úgy építészetünk sem tudta 1848 előtt a forradalmi romantikának azt a pátozát kibontakoztatni, azt a népi-nemzeti jelleget megvalósítani, amelyet a haladó írók követeltek.

A Nemzeti Múzeum épülete és általában Pollack Mihály művészete a reformkornak és nem a forradalmi romantikának tükrözője. Legmagasabbrendű építészeti kifejezője azoknak a törekvéseknek, amelyeket évtizedek gazdag munkájával, a hazai követelményeknek megfelelő köz- és magánépületek korszerű típusainak kialakításával a század első négy évtizedének törekvéseit valósítja meg. Pollack művészete messze előljár, a haladás fáklyáját magasán lobogtatja, ha a vele egykorú képzőművészet alkotásaival hasonlítjuk össze, de érthetően nem tudja olyan gyorsan, mondhatnánk, hirtelen fordulattal a gyorsuló politikai fejlődést követni, mint az irodalom.

E rövid áttekintés Pollack Mihály alkotásain érzette működésének főrdemeit: olyan építészeti stílus kialakítását, amely felszíva a hazai előzmények ízeit, finom és rugalmas érzékkel a helyi változatok iránt, magasrendű művészeti eszközökkel formálja a polgárosuló társadalom új igényeinek megfelelő új épülettípusokat, a legkisebb megbízásnál csakúgy, mint a legigényesebbnél a művészi alkotás eszközeivel élve. Minden feladat vállalásánál rendkívüli lelkiismeretesség és önmaga iránti szigor vezet, a művészi célnak minden egyéb szempontot, hatalmit, személyit, anyagit egyaránt alárendelve. Új hazája iránti hűséges ragaszkodással, a nemzeti követelményekkel magát mindig azonosító viselkedéssel harcolja ki a polgári építőművész számára azt a rangot és elismerést, amely korábban és előtte ismeretlen volt. Mindezzel magasrendű eszmét valósít meg, messzire világító példát nyújt nemcsak a hazai építészettörténet, hanem a ma építésze szempontjából is.